

Autoconducerea muncitorească. Concept, funcționalitate, perfecționare

(coord. Gheorghe Ghimeș), București, Edit. Politică, 1987

Cea de-a V-a Conferință Națională a Partidului Comunist Român din decembrie 1987 sublinia, o dată mai mult, necesitatea dezvoltării și perfecționării democrației directe și îmbinarea ei armonioasă cu cea reprezentativă, acestea contribuind la realizarea unei noi democrații, superioare oricăror forme de democrație de până acum. Secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, evidențiază în raportul prezentat cu acest prilej, continuitatea procesului largirii și îmbunătățirii cadrului democrației muncitorești revoluționare, calea prin care toate forțele sociale „să-și spună deschis cuvântul și să participe nemijlocit la elaborarea politicii interne și externe, la îndeplinirea programului de dezvoltare socialistă, la făurirea societății în care omul va fi cu adevărat liber și stăpîn pe destinele sale”.

Experiența a demonstrat faptul că sistemul de organisme ale democrației participative, întemeiat pe principiile autoconducerii muncitorești și autogestiunii economico-financiare, răspunde într-o mare măsură cerințelor exercitării rolului de conducător al clasei muncitoare, al tuturor oamenilor muncii, participării lor directe în toate organele de decizie ale sistemului nostru social.

Lucrarea * pe care o supunem atenției, după cum sugestiv reiese încă din titlu, se înscrie, alături de alte volume, studii și articole, în ansamblul eforturilor întreprinse de cercetătorii din științele sociale, de a cunoaște, evalua și perfecționa originalul sistem al autoconducerii muncitorești din țara noastră, atributele sale participative.

Corespunzător scopului clar enunțat de la început, acela de a răspunde cerințelor privind importanța și rolul ce revin adunărilor generale și consiliilor oamenilor muncii din întreprinderi și centrale industriale — ca foruri colective de conducere a activității economice și sociale din unitățile industriale, autorii investighează o gamă largă de probleme. Își propun numeroase obiective. Unele dintre acestea au la bază analiza cadrului legislativ-juridic și politic ce reglementează organizarea și funcționarea organismelor democrației muncitorești; altele, o cercetare de teren în cadrul căreia, cu metode și tehnici specifice sociologiei, este investigat mecanismul concret de funcționare al organelor colective de conducere din 6 întreprinderi ale industriei constructoare de mașini.

Volumul este structurat pe patru capitole. În capitolul întâi, se remarcă existența și în alte țări a unor încercări, a unor forme și metode de democrație participativă (cum sint asocierea, cogaștiunea, autogestiunea) evidențiindu-se unul din principalele lor neajunsuri — anume, nesemnificativă participare directă a muncitorilor la actul decizional. În continuare sint prezentate premisele economice, sociale și politice ce au stat la baza creării sistemului instituțional al autoconducerii din țara noastră; în acest context, autorii suprimă și detaliază un set de norme și principii ce jalonează funcționarea optimă a acestor organisme: relația dialectică dintre autoconducere, autogestiune și noul mecanism economico-financiar; autoconducerea ca expresie a creșterii rolului conducător al clasei muncitoare în societate, a adâncirii democrației socialiste; relația dialectică dintre centralismul democratic și autoconducerea muncitorească; creșterea rolului conducător al P.C.R. drept condiție a afirmării plene a autoconducerii muncitorești.

Capitolul al doilea are în vedere structura organizațional-funcțională a sistemului, apreciindu-se că aceasta „oferă un cadru optim de participare eficientă la toate fazele procesului conducerii: prognozare, organizare, antrenare, coordonare, control, reglarea deciziilor și evaluarea rezultatelor” (p. 62). După ce sint prezentate componentele sale organizaționale, în cadrul cărora „oamenii muncii stabilesc efectiv, fie direct, fie prin reprezentanții lor în organele de conducere colectivă tot ceea ce trebuie întreprins pentru funcționarea optimă, eficientă și dezvoltarea continuă a unităților în care lucrează” (p. 62), sint analizate, separat, locul, rolul, modalități și stiluri de muncă ale Adunării generale a oamenilor muncii, ale Con-

Autori: Elvira Cădaru, Nicolae Dinu, Gheorghe Ghimeș, Pompiliu Grigorescu, Vasile Ștefănoiu.

„VIITORUL SOCIAL”, an. LXXXI, nr. 3, p. 263—275, București, 1988

siliului Oamenilor Muncii, ale biroului său executiv și ale comisiilor sale pe domenii. Acest capitol, întocmai ca și următorul, beneficiază de un bogat material faptic rezultat din cercetarea sociologică întreprinsă; în urma efortului de sinteză și generalizare a materialului informațional cules, sunt exprimate o serie de considerații teoretice și practice interesante, unele inedite. Astfel, sunt scoase în evidență atât metode și practici vizând afirmarea rolului conducător al organismelor colective uzinale cit și neajunsuri, deficiențe, de natură obiectivă sau subiectivă, ce mai persistă încă în activitatea acestora. Ultima parte a capitolului își propune să surprindă mecanismul integrării nemijlocite a organelor și organizațiilor de partid în activitatea economico-socială, modul în care organizația de partid, din fiecare unitate economică, se implică și se manifestă drept promotoarea activă a principiului muncii și conducerii colective în organisme de autoconducere.

Capitolul III al volumului prezintă o serie de trăsături și particularități ale unor factori ai organizării, funcționării și perfecționării autoconducerii și care se constituie ca premise și dimensiuni ale participării oamenilor muncii la conducerea colectivă: integrarea socio-profesională, formarea conștiinței de proprietar, producător și beneficiar, informarea și consultarea, disciplina muncitorească și responsabilitatea socială.

Capitolul IV, ultimul, vizează o serie de probleme având drept scop perfecționarea formelor și modalităților de funcționare ale sistemului autoconducerii. Ajungând la constatarea că în actuala etapă de dezvoltare a țării, acest sistem, ce reprezintă o modalitate deosebit de eficientă "de asigurare a complementarității intereselor general-naționale și a celor ale colectivităților de oameni ai muncii din unitățile social-economice, este o pirghie fundamentală de realizare a conducerii global-centralizate prin care se obține satisfacerea integrală a intereselor generale, în condițiile acordării unei largi și responsabile autonomii funcționale unităților social-economice" (p. 272), autorii prezentului volum apreciază că, în unele sectoare ale întreprinderilor cercetate, cerințele funcționării optime a organelor de autoconducere nu se realizează integral și eficient, mai există disfuncționalități, neconcordanțe între cerințe și principii iar antrenarea și participarea reală a muncitorilor la actul de decizie este, pe alocuri, deficitară. În acest sens, capitolul sintetizează unele observații de ordin negativ, elaborând, pe baza acestora, un set bogat de propuneri de îmbunătățire, de sugestii, pornind de la constatarea că există încă „largi posibilități de participare a muncitorilor la procesul decizional, posibilități care, pe deplin valorificate, vor contribui în măsură mult mai mare și eficient la sporirea producției sub raport cantitativ și calitativ, la rezolvarea multiplelor probleme social-umane" (p. 286).

Interesant prin concluziile și propunerile formulate, deși unele dintre ele sunt într-o anumită măsură cunoscute, consider că volumul se înscrie în aria acelor lucrări (de fapt, marea majoritate) care abordează mecanismele și problemele sistemului autoconducerii muncitorești din țara noastră dintr-o perspectivă oarecum îngustă, unilaterală — politologică și/sau sociologică. În aceste condiții sînt de acord cu autorii care, la rîndul lor, au simțit nevoia unei analize inter și pluridisciplinare, demers reclamat cu asiduitate atât de stadiul cunoașterii în acest domeniu, dar și de creșterea și lărgirea ansamblului de atribuții și probleme cărora autoconducerea trebuie să le răspundă. De altfel, din acest ultim punct de vedere, lucrarea se dovedește a fi utilă cercetătorilor din științele sociale preocupate de evoluția structurilor și organismelor noastre democratice, de asemenea factorilor decizionali și, în general, tuturor oamenilor muncii cuprinși în sistemul autoconducerii, oferindu-le date, informații, concluzii privind realizările, neajunsurile, direcțiile de acțiune pentru perfecționarea lui.

Sorin Ioan Botezatu

Elena Bărbulescu, Velemir Radovan, *Educație și reintegrare socială*, Craiova, Serisul Românesc, 1987

Lumea contemporană pune problema educației tinerei generații pe un loc prioritar, pornindu-se de la premisa justă că societatea de mâine va fi construită de cei pe care îi educăm azi și, în consecință, rezultatele obținute vor sta la temelie sistemului de valori din viitor. Și în țara noastră se acordă o deosebită importanță formării tinerilor în spiritul dragostei față de muncă, al normelor etice și echității socialiste. Măsurile complexe luate în ultimii ani — și ne referim în special la cele cu caracter profilactic, de prevenire a abaterilor, precum și intensificarea muncii politico-educative — reprezintă etape necesare pe linia unei educări corespunzătoare. Atribuții speciale revin și familiei, școlii, comunității de locuire, iar finalitatea lor va permie formarea unor oameni multilateral pregătiți pentru muncă și viață, capabili să internalizeze și să aplice ca atare setul de valori al orînduirii noastre socialiste.

Nu trebuie scăpate însă din vedere și cazurile tinerilor care se abat de la normele etice și juridice, scopul fiind o intervenție promptă care să permită — printr-un complex de acțiuni — redarea celor în cauză societății.

Mutarea accentului — pentru tinerii până la 21 de ani care au comis abateri — de pe latura represivă a sancțiunii pe cea educativă, reprezintă o dovadă a politicii umaniste a partidului și statului nostru, care ia în considerație noii parametri ai calității vieții din societatea noastră, precum și nivelul atins în formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste.

Lucrarea pe care o supunem atenției cititorilor are în vedere atât măsurile educative, cât și pe cele de reeducare și reintegrare propriu-zise, cuantificând acest proces complex prin actul eficienței, care ar trebui să măsoare „... numărul de tineri reeducați prin muncă, pentru ca apoi, reintegrați în societate, în plenitudinea drepturilor și obligațiilor pe care le au să răspundă în sensul dorit de comandamentele și exigențele epocii pe care o parcurgem” (p. 14).

Autorii au întreprins o cercetare concretă, luând în considerare fapte ce au fost săvârșite de persoane minore sau tinere, care se prezentau normal din punct de vedere biologic și psihic, având discernământul faptelor lor, fapte ce se constituiau ca abateri în raport cu normele juridice. Unul din scopurile cercetării a fost ajungerea la o cunoaștere reală a comportamentelor deviate, ce îmbracă forma unor abateri cu caracter penal sau contravențional. Un alt scop, cu caracter civic, încearcă să evidențieze — o dată în plus — rolurile care revin opiniei publice, în sensul luării de atitudine, sprijin, înțelegere, intrajutorare a celor aflați în dificultate.

Sînt feluri generoase care, așa cum reiese din lectura cărții, au la bază interesul real al autorilor pentru problemele studiate, dublat de o incontestabilă curiozitate științifică și de felul final — de a realiza un îndreptar care să ajute semenilor noștri mai tineri să se reintegreze total în societate.

Cercetarea dispune de o metodologie bine pusă la punct, încercîndu-se surprinderea unui grup de variabile posibil de codificat, măsurat și interpretat pe două eșantioane.

Au fost avute în vedere variabile individuale, cum ar fi nivel de instruire, profesie, domiciliu etc.; variabile micro-sociale ca familia nucleară sau derivată, grupuri mici; dar și o serie de variabile specifice minorilor delincvenți, de genul situației școlare, profilul moral al familiei lor, condițiile materiale.

Un loc distinct, dar limitat (poate prea limitat), a fost acordat analizei anumitor comportamente ce prezintă un pericol mai mic pentru societate, pe care autorii le denumesc *comportamente subdelincvente*, și care sînt întîlnite la un număr relativ mare de tineri. Această zonă de comportamente a fost studiată destul de puțin, ea fiind ultima ocazie în care s-ar mai putea interveni în mod eficient, pentru a se preveni trecerea în zona *comportamentului delinquent* cu implicații mult mai grave.

Cei doi autori analizează tocmai această zonă și oferă elemente constitutive ale spațiului comportamentului delinquent, fără însă a avea pretenția de a le fi epuizat. Pe baza acestora și prin numeroase observații empirice ni se oferă schema unui posibil model de analiză teoretică, plecîndu-se de la relația *cauză-efect*. Pentru a-i dovedi viabilitatea, modelul este folosit apoi în analiza unor cazuri concrete de comportament delinquent, dovedindu-și și utilitatea de instrument practic de lucru.

Dacă fiecare tip de delict are elemente proprii, există totuși și anumite cauze comune care, într-un fel sau altul, se întîlnesc în mai multe tipuri de acte antisociale. Familiile dezorganizate, alcoolul, lipsa de supraveghere se întîlnesc aproape cu regularitate în mai toate situațiile. Sigur, participarea fiecărui individ la un act antisocial este rodul unei decizii personale, dar în spatele ei există deseori tare mai vechi care i-au modelat caracterul în așa măsură încît, uneori, încălcarea gravă a legii i s-a părut un act destul de simplu de îndeplinit, consecințele neinteresîndu-l decît prea puțin.

Ultima parte a lucrării încearcă să pună în valoare rezultatele obținute în cadrul cercetării de teren prin dezvoltarea unui set de metode și propuneri care pot fi folosite în activitatea de reeducare și reintegrare. Este de menționat că reintegrarea socială a persoanelor sancționate este diversificată, în funcție de tipul de sancțiune, se desfașoară „sub imperativul obligativității, decurgînd din însăși valențele umanismului socialist, care dă posibilitate tuturor cetățenilor să participe la viața socială, indiferent de antecedentele comportamentale de tip negativ” (p. 172). Reintegrarea este eficientă în măsura în care dă rezultate pe cele trei planuri (educațional, ocupațional și de grup). Rodul ei trebuie să fie un alt om, cu alte preocupări și alte atitudini față de valori și semenii săi.

Autorii opinează că, în privința recuperării sociale a tinerilor, „șansele de reușită par să crească în mod considerabil, în condițiile diluării substanțiale a necunoscutelor ce reprezintă ecuația integrării la toate nivelele propuse: cea educațională își poate adăuga noi carate, cea ocupațională devine obligatorie, iar cea de grup este afectată mai puțin, întrucît (...).

tinerii au posibilitatea să se bucure de toate avantajele vieții de familie, să participe în mod activ la acțiunile organizate de colectivitatea de muncă sau comunitatea de domiciliu" (p. 176).

Dată fiind complexitatea problemelor avute în vedere, și care devin obiectul de studiu al mai multor discipline, este greu de elaborat sinteze cu caracter unic, după care să fie soluționate toate cazurile de încălcare a legii.

Discernământul permanent, analiza atentă a fiecărui caz în parte, cîntărirea justă a tuturor alternativelor rămîn și vor rămîne în continuare caracteristica de bază a celor implicați în rezolvarea situațiilor apărute. Lucrări de genul celei prezentate, rămîn însă valoroase îndreptare pentru a reaminti ansamblului societății atenția permanentă pe care trebuie să o acorde unor aspecte mai puțin plăcute și care doar printr-o acțiune hotărîtă și concertată din partea tuturor celor răspunzători, poate duce cel puțin la diminuarea lor ca număr și gravitate.

Dacă s-ar rezuma doar la acest punct de vedere, cartea Elenei Bărbulescu și a lui Velemir Radovan tot ar merita să fie recomandată. Ea dispune însă și de putere de convingere — cu argumente deloc neglijabile —, precum și de deschidere către alte profesii — bibliografia folosită este relevantă în acest sens — cu dorința exprimată în mod expres de a se înscrie în mod util în dialogul care cuprinde specialiști din diverse domenii, scopul final fiind prevenirea faptelor antisociale.

Dinu Tenovici

Dumitru Sandu, *Dezvoltarea socio-teritorială în România*, București, Edit. Academiei, 1987

Lucrarea la care ne referim se înscrie, ca și volumul *Fluxurile de migrație în România*, București, (Edit. Academiei, 1984), în aria tematică a analizelor concrete ale realității sociale, analize întreprinse la nivel național pe baza datelor statistice. Dacă însă în volumul anterior aveam de-a face cu descrierea configurației și a determinațiilor unui fenomen social specificat, obiectivul lucrării este acum mai ambițios, întrucît își propune surprinderea socialului ca întreg din perspectiva reproducției structurilor socio-teritoriale. Și prin aceasta, mai incitant.

Un asemenea demers debutează, firesc, cu unul de natură metodologică, urmărind clarificarea conceptelor cu care urmează a se opera, a perspectivei de analiză, a cadrelor de referință; pe scurt, definirea modelului teoretic. Această parte „pregătitoare” este aparent excesiv de dezvoltată în raport cu economia lucrării, însă pe deplin justificată dacă avem în vedere extensiunea deosebită a domeniului abordat. Ea constituie o bază solidă pentru ordonarea indicatorilor care devin operaționali în analizele ulterioare.

În descrierea relațiilor dintre indicatorii structurilor și fenomenelor caracteristice dezvoltării socioteritoriale este utilizată „analiza structurală a corelațiilor” (ANSCOR), familie de tehnici elaborată de autor, cu un grad ridicat de originalitate (în ciuda similitudinilor cu unele variante ale analizei grupărilor — cluster analysis). Ideea care stă la baza acestei tehnici este aceea de a se stabili relațiile directe dintre variabile, ca reprezentate prin corelația de intensitate maximă (coeficientul de corelație cu cea mai mare valoare absolută) înregistrată pentru fiecare dintre acestea. Pe baza acestor relații se obține o rețea a legăturilor directe între variabile din care rezultă grupări de interdependență, oarecum similare celor puse în evidență prin analiza factorială. Pînă aici, ANSCOR constituie o metodă de „citire sintetică” a unei matrici de corelații, cu avantajele și dezavantajele oricărei asemenea sinteze: facilitarea interpretării, dar și pierderea de informație.

O variantă mai elaborată a ANSCOR constă în normalizarea valorilor individuale (în lucrarea lui D. Sandu, reprezentate de județe) pentru fiecare variabilă, după care se calculează o matrice „răsturnată” alcătuită din coeficienții de corelație dintre indivizi (care, de această dată, intră în calcul ca variabile). Rezultatelor obținute li se aplică procedeul de grupare descris anterior, cu deosebirea că de această dată se realizează grafuri „separate pentru similitudinile și opozițiile maxime (concretizate în coeficienții maximi de semn pozitiv, respectiv negativ).

Implicațiile utilizării acestui ultim „artificiu”, respectiv interpretarea „co-relației” ca „similitudine” nu ni se par a fi suficient aprofundate. De exemplu, știm că o variabilă cu variație nulă (constanță) înregistrează un coeficient de corelație nul cu orice altă variabilă. Este legitimă considerarea unui individ (județ) ca avînd un grad de specificitate ridicat (absență a similitudinilor și opozițiilor), ori de cîte ori el înregistrează valori egale (egalitate rela-

tivă, referindu-se la valorile normalizate) la toate variabilele? Pe de altă parte, dacă un individ (județ) înregistrează la toate variabilele valori, să zicem, duble față de un altul, coeficientul de corelație este maxim. Putem interpreta situația descrisă ca similitudine totală?

Un alt semn de întrebare este legat de tranzitivitatea unei relații de tipul „cel mai apropiat”. Așa cum operează ANSCOR, dacă o variabilă corelează la nivel maxim cu o a doua aceasta cu o a treia etc., se concluzionează că întreaga constituie un factor cu elemente interrelate; or, la nivel strict logic, o asemenea aserțiune nu este evidentă. Inconsistența este mai supărătoare când se trece la stabilirea grupărilor de similitudine, și mai ales a celor de opoziție (din opoziția lui A față de B și a lui B față de C, ANSCOR deduce similitudinea dintre A și C). Dacă, din toată familia mea, eu semăn cel mai mult cu mama, iar mama cu bunicul, în timp ce fratele meu seamănă cel mai mult cu tata, rezultă că eu semăn cu bunicul mai mult decât cu fratele meu?

Semnele de întrebare ridicate mai sus nu au intenția de a invalida tehnica utilizată de autorul lucrării. Pe de o parte, pentru că relațiile dintre variabilele și comunitățile sociale nu sînt niciodată atât de simple încît să poată fi reduse la situații extreme de genul celor imaginate mai sus. Pe de altă parte, pentru că rezultatele ANSCOR, așa cum sînt ele prezentate în volum, constituie un sistem necontradictoriu, fiind totodată concordante cu reprezentările socialului realizate pe alte căi, fie în plan teoretic, fie practic. Observațiile noastre se doresc puneri de probleme necesare aprofundării și perfecționării tehnicii prezentate, tehnică pe care o considerăm suficient de valoroasă încît să justifice discuții mai ample, fie și numai pentru a-i stabili cu precizie limitele.

Tehnica ANSCOR este utilizată, pe rînd, pentru descrierea relațiilor dintre fenomenele de dezvoltare bazate pe comportamentele individuale, dintre structurile dezvoltării în profil teritorial, precum și a influenței structurilor asupra fenomenelor de dezvoltare. Sînt puse astfel în evidență atît relații previzibile, corespunzătoare modelului teoretic, cît și unele mai puțin așteptate, și tocmai de aceea prețioase pentru cunoașterea științifică a socialului. Încercările de explicare realizate de autor nu sînt lipsite de interes nici chiar atunci cînd sînt discutabile, însă în cadrul finit al lucrării nu au cum să depășească nivelul ipotetic. Ele se constituie astfel în probleme deschise cercetării sociologice, susceptibile de a fi abordate prin metode complementare. De altfel, principala limită a volumului de care ne ocupăm o constituie evasiunilateralitatea metodei de analiză.

Trecînd la analiza restructurării raporturilor de dezvoltare dintre unitățile teritoriale, autorul deplasează accentul discursului din planul relațiilor sincronice în al celor diacronice. Demersul pornește de la o preocupare mai veche, referitoare la sensul și mecanismele de producere a redistribuirii populației în teritoriu, respectiv între medii rezidențiale și între comunități teritoriale. De aici se trece la modificările raporturilor dintre profilele de dezvoltare ale județelor. Principala calitate a analizei realizate prin varianta ANSCOR care pune în evidență grupările de similitudine dintre județe este aici aceea de a realiza nu atît o evidențiere a modificării unor relații ierarhice, ci a unora de specificitate.

Lucrarea se încheie cu o deschidere menită a sugera perspective noi de abordare a problematicei socialului, accentul fiind pus pe „exigența metodologică a adevărării corpului teoretico-metodologic folosit la particularitățile obiectului de cercetare”. Într-o asemenea perspectivă sînt enunțate principalele coordonate ale unei posibile abordări ale integrării sociale, concept nodal — se argumentează — în analiza proceselor definitorii pentru dezvoltarea României contemporane, abordare pe care o așteptăm cu deosebit interes.

Mircea Kivu

Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu, Marin Voicu, *Adolescenții și familia. Socializare morală și integrare socială*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987

Primul sociolog care a argumentat temeinic ideea după care nu individul uman, ci familia reprezintă elementul primar al societății a fost Auguste Comte. Argumentul lui era, desigur, speculativ (un întreg nu poate fi format decât din părți asemănătoare lui), dar F. Engels a dovedit ulterior printr-o analiză istorică temeinicia acestui argument. Importanța abordării familiei ca unitate de bază a societății (Engels o numea pur și simplu „celulă”) nu este însă doar istorică și teoretică, ci și metodologică și practică. Dacă multe strategii ale politicii sociale continuă și astăzi să ia drept subiect ultim al societății individul este poate explicabil de ce rezultatul aplicării lor constituie adesea un eșec.

Autorii lucrării *Adolescenții și familia* sînt printre puținii cercetători care au știut să nu uite adevăruri sociologice elementare. Propunîndu-și să studieze — așa cum arată subtitlul cărții lor — procesele de socializare morală și de integrare socială a tinerilor, au renunțat la abordarea individualistă dominantă încă în cercetarea adolescenților și au făcut o opțiune metodologică fermă pentru analiza socializării morale și a integrării sociale pornind de la analiza familiei ca unitate primară a societății. O asemenea opțiune nu este însă nici ea lipsită de riscuri. O literatură, devenită între timp redundantă, nu conține să ne explice că ceea ce face copilul este o consecință directă a comportamentului familiei din care el face parte. Lucrurile nu stau însă așa decît pentru mentalitățile lipsite de profunzimea spiritului științific. D. Banciu, S. M. Rădulescu și M. Voicu demonstrează în lucrarea lor că legătura dintre comportamentul familiei și cel al adolescentului nu este decît în aparență liniară. Mai mult decît atît, „familia nu este singurul factor care poate explica propensiunea spre delinvență” a adolescenților, ne spun autorii, fiindcă „dacă am accepta această teză în mod aprioric, ar fi dificil de răspuns la întrebarea de ce din două medii familiale care beneficiază de condiții similare de viață (aceeași dotare, amplasare rezidențială, structură, funcționalitate) unul are un efect favorabil asupra conduitei morale a tînărului, iar altul nu” (p. 212).

Prin modul în care este prefigurată schema de cercetare a relației dintre familie și societate și a celei dintre familie-adolescent-societate, autorii deschid deci o nouă cale de abordare a unității sociale primare. Pe această cale se caută răspuns la o întrebare pe care o găsim în toate paginile lucrării *Adolescenții și familia*: cînd, cum și de ce familia poate contribui atît la integrarea morală și socială a adolescenților, cît și la manifestarea comportamentelor de devianță și în special de delinvență juvenilă? Răspunsurile găsite de autori la această întrebare sînt numeroase și formulate cu o deosebită grijă pentru acuratețea lor științifică. Ele sînt cuprinse într-o carte ai cărei autori și-au asumat pe deplin responsabilitatea nu numai pentru corectitudinea afirmațiilor lor, ci și pentru posibilele consecințe practice pe care le pot avea aceste afirmații. Fiindcă trebuie să o spunem explicit, această carte nu este destinată atît „teoreticienilor” fenomenului analizat, ci în primul rînd celor (numeroși) care sînt implicați, într-un fel sau altul, în procesul de socializare și integrare socio-morală a adolescenților. În primul rînd educatorilor din școli și alte instituții educative și culturale, juriștilor și tuturor celor însărcinați prin profesiile lor să contribuie la integrarea adolescenților în societate. În spatele profesioniștilor, autorii au văzut însă permanent pe cei direct responsabili pentru comportamentele sociale și morale ale fiilor și fiicelor lor, iar nu în ultimul rînd pe adolescenții înșiși. Fiecare dintre aceste categorii de cititori poate găsi în *Adolescenții și familia* elemente importante pentru munca și activitatea lor. Primii, educatorii și juriștii, vor găsi un set de enunțuri teoretice generale sistematizate și bine documentate, pornind de la rezultatele cercetărilor întreprinse în lume și ajungînd la constatările proprii ale autorilor privind integrarea socio-morală a adolescenților în țara noastră. Cîteva studii de caz, prezentate spre finalul cărții, vor întregi aceste enunțuri teoretice și le vor da un sens practic concretizat în propunerile judicioase privind îmbunătățirea activității de sancționare și reducere a minorilor delincvenți, protecția și ocrotirea socială a adolescenților, asistență socială în general. Părinții pot găsi suficiente motive de meditație privind educația copiilor lor, dar și a lor înșiși, precum și numeroase sfaturi, atît de diferite de cele curențe ale bunăvoinței simfului comun. Adolescenții se regăsesc în cartea de sociologie dedicată și consacrată în primul rînd lor, prin comprehensiunea inteligentă cu care autorii au știut să se apropie de aspecte atît de controversate ale vieții adolescente. Vor afla astfel că prietenia are mai multe sensuri decît pare să aibă la prima vedere; că „subcultura” adolescentină are o semnificație socială largă, și nu doar un sens negativ, cu care o amenință, prin atitudinea lipsită de toleranță și aservită ignoranței, adulții; că viața socială a adolescenților are regulile ei, care nu pot fi deduse pur și simplu din cele ale vieții sociale în general; că „a fi altfel” decît adulții nu înseamnă neapărat că te împotrivesți acestora; și nu în ultimul rînd, o interpretare coerentă care face accesibile unui public larg reglementările legale din țara noastră cu privire la familie, ocrotirea copiilor, sancționarea actelor antisociale etc.

Deși este scrisă cu o destinație publică atît de largă și atît de variată, *Adolescenții și familia* este în primul rînd o carte de sociologie. Și încă de sociologie înalt profesionalizată. Profesionalismul autorilor apare evident chiar și din simpla consultare a bibliografiei cărții, în care sînt selectate aproape exhaustiv toate sursele referitoare la problema studiată. În al doilea rînd, criteriile validității științifice a enunțurilor formulate în această lucrare sînt atît de bine, de clar și de consistent elaborate încît orice cercetător poate verifica fără multe complicații adevărul acestor enunțuri. Mai mult decît atît, autorii prezintă cîteva modele teoretice și metodologice pentru cercetarea delinvenței juvenile care sînt categoric o noutate în țara noastră. Asem în vedere modelul de cercetare a relației dintre calitatea vieții familiale și fenomenul delinvenței juvenile (p. 160–166), modelul predelinvenței (p. 208), tipologia

adolescentului față de cerințele școlii (p. 120). În sfârșit, sociologii pot găsi în această carte o analiză critică, dar și constructivă, a citorva modele predictive ale devianței adolescentului, cum sint tabelele de predicție Gkueck, principiul extrapolării, coeficientul înclinății spre devianță și mai ales tehnica scalării centroide a varianței.

Fiind o carte care și-a propus (și în mare parte a realizat) atât de multe obiective, *Adolescenții și familia* este o carte remarcabilă prin modul în care a fost concepută și scrisă. Concepția lucrării este evident interdisciplinară. Nu numai fiindcă ea reprezintă rodul colaborării dintre jurist, sociolog, psiholog, ci în primul rând fiindcă fiecare problemă studiată este analizată din mai multe puncte de vedere. Varietatea acestor puncte de vedere nu lasă însă deloc impresia unor studii alăturate, ci este topită într-o viziune sintetică, împletită reușit cu o formulă de adresabilitate extrem de elastică, întinsă pe o gamă care are la un capăt enunțuri științifice riguroase, iar la celălalt simple „sfaturi” adresate adolescenților și părinților lor. Claritatea cărții este bine servită de procedeele alese pentru exprimarea concluziilor. Se construiesc tipologii rezumative, sint elaborate clasificări didactice, dar nu didactice, și sînt pretutindeni formulate definiții clare, simple și concise. Toate acestea dovedesc cu prisosință maturitatea științifică și profesională a autorilor și semnifică precis continuitatea sistematică a unei munci temeinice de cercetare științifică, ca și obținerea relevanței sociale specifică rezultatelor acestei munci.

Dr. Ion Ungureanu

Claude Javeau, *Leçons de sociologie*, Paris, Méridiens Klincksieck, 1986

Se scrie altfel teoria sociologică decît în urmă cu două decenii! E o constatare poate grevată de subiectivism, dar semnele par a fi evidente. Încetul cu încetul marile tratate de „sociologie generală”, adevărate catagrafii conceptuale impregnate de o senină detașare și minate de spaima imposibilității cuprinderii *totului-ca-tot*, sînt înlocuite cu un gen de — cum să le spun? — eseuri referitoare la structurile gândirii sociologului. Nu ale sociologiei în general, ci ale sociologului concret, cu un traseu intelectual și profesional determinat și desfășurîndu-și cercetările într-un spațiu complex și nu lipsit de obstacole submerse. Studentul anului întîi nu mai deschide un manual de sociologie care începe cu Platon și se termină cu Blauck. Cel puțin studenții profesorului Claude Javeau de la Universitatea din Bruxelles nu au acest program. Ei găsesc în volumul *Leçons de sociologie* o structură de concepte și citeva mari traiectorii care pot sau nu să fie urmate de cel ce face din sociologie un mod și o sursă de existență, dar expuse în așa fel încît spațiul creativității rămîne maxim. Este o ripostă — acest mod de a scrie sociologie — la meru dominatorul „zgomot al lumii” căruia, într-o formă literară, Claude Javeau îi opune „șoapta” individualității neliniștite, doritoare să limiteze puterea castratoare a „sistemului” asupra facultăților sale. Pentru a citi deci aceste *Leçons de sociologie* este necesară o privire aruncată și asupra succintei declarații de intenții din *Le petit murmure et le bruit du monde* (Ed. Jacques Antoine, Bruxelles, 1987, 87 p.), formă literară a unei exasperări metodologice.

Mulți sociologi au fost tentați de formele epice. G. Friedmann și Alexis de Tocqueville, Max Weber și Ștefan Zeletin, printre ei. Ceva îi unește pe acești experți în analiza societății care se simt uneori încorsetați de instrumentele proprii lor profesii. Îi unește tocmă exasperarea metodologică, acea dublă conștiință a posibilității unei multor tipuri de discursuri — perfect valide metodologic — despre realitate și, în același timp, conștiința *insuficienței* funciare a fiecăruia dintre ele de a exprima nu numai o cunoaștere ci și o afirmare a individualității. Cu cît mai perfect metodologic, cu atât mai îngust ca valoare umană. Relația aceasta ar putea fi citită și în sensul: oricît de îngust ca valoare umană, dar cît mai perfect metodologic. Cine nu rezistă tentației de a decide unilateral devine deci un sociolog bun, dar parțial. În sociologie, cum spune cu o foarte fericită sintagmă Claude Javeau, este crucială „formula personală” a sociologului, drumul, realizările, eșecurile și opțiunile sale. Dar a nu decide pe plan personal nu înseamnă a rămîne într-o veșnică stare de așteptare. Este necesară cunoașterea spațiului conceptual al sociologului.

Claude Javeau își începe *Leçons* cu o bine cristalizată separație de concepte. Aspirația spre știință, spune Javeau, a acționat ca un mit, un *mit productiv*, asupra cercetătorilor. „Știința a propus speciei umane să domine lumea. Ea a înlocuit înțelegerea cu lumea prin înțelegerea lumii, prima fiind de fapt o calitate a sistemelor cognitive prestiințifice. Eliberînd omul de mistere, limpezînd lumea, știința a permis să apară o concepție egalitară despre om. Ea a favorizat apariția modurilor democratice de guvernare” (p. 23).

Ca și arta, practica științei menține un ascuțit spirit critic în societate. Acționând pe baza mitului că legile socialului sînt identice celor ale naturii, sociologii au ajuns la un aparat conceptual și la un șir de silogisme despre lumea socială care sînt efectiv departe de mit și contemplație. Achizițiile teoretice le permit sociologilor să dea treptat un răspuns direct întrebărilor privind utilitatea lor — nu numai politică, economică, ideologică — ci și socială, umană. Iar răspunsul nu e greu de sesizat — lungul drum al științei moderne a permis ca semnificațiile umane și umaniste ale mediului social să treacă din domeniul magicului și sacrului în cel al raționalului (p. 11). Sociologii nu pot face lumea mai rațională, se știe bine și de mult. Dar ei pot cultiva și menține aspirația spre rațiune, spirit critic și sistematic. Este deja un suport (poate mai mult moral decît epistemologic) capabil să mențină efortul, mereu disproporționat în raport cu rezultatele, depus de sociologul din toate vremurile și toate vămile.

Claude Javeau distinge, ca majoritatea specialiștilor de astăzi, două paradigme majore în sociologie. Una este cea „holistică” — ilustrată de pozitivismul comtean — care încearcă să stabilească legile istorice și/sau structurale ale ansamblului social. Paradigma holistică se întemeiază pe căutarea, identificarea și descrierea „marilor structuri”, relativ stabile și fundamental cauzale în raport cu individualitatea pe care această paradigmă o presupune drept un efect. Comportamentele individuale sînt produse de structurile sociale și predefinite de acestea. Cea de-a doua paradigmă (numită de L. Dumont „individualism metodologic”) este desemnată de Cl. Javeau cu sintagma „atomistică”, respectiv paradigma centrată pe actorul social, pe analiza lumii sociale văzută din perspectiva multiplicată a individului social reprezentativ. Dar fie că adoptă paradigma holistică, fie că se declară partizanul paradigmei atomistice, sociologul are la dispoziție trei nivele de discurs diferite. Primul nivel al discursului sociologic este numit de Cl. Javeau nivelul *comentariului*, unde rămîn de obicei analiștii și observatorii sociali nespecializați. Acest nivel este atît de accesibil încît fiecare individ al lumii moderne dispune de o sociologie de construcție și uzanță proprie, foarte nimerit numită de profesorul belgian „sociologie portativă” — sau altfel, la purtător. Această sociologie de uzanță personală poate fi înclinată către paradigma holistică (cum cred că este cazul în societățile estetice) sau către paradigma atomistică. Al doilea nivel al discursului sociologic este cel al *sociologiei propriu-zise*, disciplină științifică aflată în căutarea raționalității și obiectivității sociale. Iar al treilea nivel al discursului sociologic este *meta-sociologia*, comentariu sociologic asupra sociologiei, descriere sociologică a istoricității și organizării interne a disciplinei sociologice propriu-zise.

Claude Javeau trece apoi în revistă principalele etape ale constituirii sociologiei ca știință, dar nu insistă pe analize ale operelor, ci încercînd să extragă liniamentele principale ale unei evoluții intelectuale ce se întinde pe mai multe secole. Rolul epistemologic crucial al sociologiei — acela de a reconstrui conceptual realitatea, din perspectiva rațiunii și obiectivității — se realizează, constată Cl. Javeau, prin folosirea a mai multor tipuri de sisteme conceptuale. De la Max Weber — precursor, aici, al structuralismului, căci impune existenței un tip ideal, modelator — se trece la E. Durkheim, partizanul explicației cauzale. V. Pareto apare ca adept al pluralismului cauzal, opus monismului cauzal al lui Durkheim. Din punct de vedere epistemologic, atît viziunea lui Durkheim, cît și cea a lui Pareto au ca origine modelul epistemologic kantian.

Capitolele următoare ale cărții sînt consacrate activității sociologului. Subliniem că în procedura observației sociologice, căreia Cl. Javeau îi redă întreaga demnitate epistemologică pe care o merită, se disting trei etape: a. întuirea realului; b. percepția; c. transcrierea. Întuirea este de fapt o precunoaștere (livrescă sau personală a obiectului observat); percepția este o observație sistematică, ghidată conceptual, iar transcripția este faza finală a procedurii în care, într-un anumit orizont conceptual, sociologul reproduce în scris, comunică deci, ceea ce a observat și raționat. Observația poate fi clandestină (mascată, observatorul nu este perceput de către cei observați) sau mărturisită — ceea ce în sociologia românească a rămas cu numele de observație coparticipantă. Se prezintă, de asemenea, elementele clasice ale analizei documentare și anchetei prin chestionar (căreia Cl. Javeau i-a consacrat o lucrare independentă *L'enquête par questionnaire*, 1983). Următoarele patru capitole ale lucrării sînt dedicate rețelelor conceptuale necesare abordării problemelor sistemului social, raporturilor sociale — studiul ierarhiilor și stratificărilor sociale, relațiile sociale — analiza interacțiunilor reale și imaginare la nivel de individ, noțiunilor de ordine și control social.

În finalul lucrării, Cl. Javeau revine la chestiunea destinului sociologiei. „Sociologia, trebuie să o reamintim, este înainte de toate un discurs. Vreme îndelungată ea a încercat fără prea mult succes să se distanțeze de științele naturii, distanțare botezată obiectivitate. ... Ca urmare s-a căzut adesea în extrema cealaltă. În vremurile mai apropiate de noi, problema era cine este cel mai „angajat” în materie de umanism, cel mai implicat în „mișcările sociale”

unde se urmăreau cu încăpăținare «trăirile altora», așa cum unii alegă după marele câștig la loto. Rupind cu detașarea durkheimiană, partizanii anchetelor participative sau ale cercetării-acțiune năznuiau să nu fie ghidați decît de adevărul grupurilor pe care se angajau să le ajute în procesul de elaborare a propriului lor proiect de viitor. Altfel prima cît și cea de-a doua atitudine sugerează ceva asemănător cu o fixație nevrotică. De o parte — grija pentru puritatea academică; pe de altă parte — grija acțiunii care, iată a împins prea mulți sociologi către funcția de consilier oficial al Prințului, cînd nu au candidat direct chiar la acest post. Toate acestea înseamnă a uita că, în calitate de discurs, sociologia este în mod necesar impregnată de subiectivitatea celui care o produce ... La urma urmei este o frumoasă izbîndă a sociologiei aceea de a fi pus în evidență existența condițiilor istorico-sociale și a rolului jucat de acestea în însăși construcția discursului sociologic ...", scrie C. Javeau (p. 266). O concepție modernă și aptă să elimine multe dintre inhibițiile metodologice ale celui ce practică sociologia.

Alin Teodorescu

La Famille et la Communication. Actes de la Conférence internationale organisée en collaboration avec l'Union Internationale des Organismes Familiaux, Roma, 1985

În 1983, declarat de către O.N.U. an internațional al comunicării, Ministerul Muncii și Securității Sociale din Italia a organizat la Napoli, în colaborare cu Uniunea Internațională a Organizațiilor Familiale (U.I.O.F.), conferința internațională cu tema *Familia și comunicarea*. Rapoartele, comunicările și intervențiile susținute în cadrul acestei conferințe au fost reunite ulterior într-o lucrare dedicată analizei impactului mijloacelor de comunicare și de informare asupra vieții familiale.

Această problematică — subliniază editorii lucrării — are o importanță majoră pentru epoca noastră, caracterizată prin ampla dezvoltare și rapida transformare a tehnologiilor de informare. Ne aflăm în epoca revoluției comunicaționale dominată de noile tehnici ale telematicii, informaticii și ciberneticii, care fac din sectorul comunicației axa principală și factorul cheie al dezvoltării economice și evoluției vieții familiale și sociale. Nu este vorba deci, doar de influența mijloacelor de comunicare în masă tradiționale (presă, lectură, cinema, radio, T.V.) născute odată cu prima și a doua revoluție industrială, ci de penetrația mediilor de informare cele mai avansate cum ar fi industria casetelor și a videodiscurilor, televiziunea prin satelit, mijloacele telematice (telex, telemedicină, telemuncă), băncile de date, computerele personale sau menajere, care pătrund în sferile cele mai intime ale vieții oamenilor. Nu mai avem deci, de-a face cu tema clasică a „industrii culturale”, pe larg tratată în lucrările lui A. de Tocqueville, M. Horkheimer, T. Adorno și R. Morini, ci cu o nouă temă, a „industrii conștiinței”.

Revoluția informațională induce profunde schimbări în sistemul organizațional și axiologic al societății, restructurînd profund relațiile între oameni și între instituții. Referindu-se la cazul societății capitaliste contemporane, autorii lucrării consideră că această revoluție are atît efecte pozitive, cîtînd în extensia remarcabilă a informației în rîndul maselor, cît și efecte negative concretizate într-un tip de „dictatură” în care „un grup restrîns și tot mai puternic va fi în măsură să supună celelalte grupuri la diferite forme de supraveghere, fisare și indoctrinare electronică, în timp ce alte categorii de «analfabeți ai informației» vor deveni tot mai marginalizați”.

Principalele efecte negative se manifestă însă la nivelul familiei, deoarece dependența din ce în ce mai pasivă a membrilor familiei de „bombardamentul informațional” tinde să devină un factor destabilizator al uniunii tradiționale a grupului familial. În Italia, de pildă, trecerea de la televiziunea de stat la multiplele rețele particulare a favorizat achiziționarea mai multor aparate, destinate consumului diferiților membri ai unei familii, amplificînd însă tendința vizionării individuale, care anulează funcția unificatoare cu care era investită tradițional reuniunea familială în fața postului T.V. și împiedică schimburile de mesaje între membri. Amploarea și viteza cu care circulă informația riscă să rupă solidaritatea familială, făcînd ca dialogul comunicativ între membrii grupului familial să devină mai precar, iar raporturile între aceștia mai superficiale. Dezarticularea și dezagregarea provocate de „boom-ul” informațional riscă să disloce chiar cultura unitară a familiei și să o orienteze pe căi marginale. În mod tradițional, familia era terenul comunicării asupra „esențialului”, inducînd membrilor săi sensul universalității, al necesarului, al absolutului. În prezent, largile orizonturi ale culturii familiei,

ca sediu unde se cristalizează marile idei ale umanității, se relativizează: comunicarea culturală devine tot mai specializată, tot mai superficială, împiedicând ca membrii familiei să mai împărtășească un set comun de valori, să mai trăiască și să discute lucruri „esențiale”. Implicați într-o rețea densă de raporturi de comunicare total inedite și radical deosebite de cele ale predecesorilor, membrii grupului familial ajung să nu mai perceapă sensul comunicării cu ceilalți, cu cei cu care conviețuiesc. Aceasta este valabil pentru relațiile între părinți și copii, copii și părinți, frați și surori. Într-o societate invadată de informație, familia pare ultimul refugiu care poate să asigure indivizilor echilibru și suport afectiv. Izolarea este însă și aici o iluzie, deoarece viața familială însăși este penetrată de imagini, mesaje, comunicări private însă de o informație adecvată. Ca urmare, în aceeași familie coexistă generații care au devenit adevărate subculturi străine și refractare una față de cealaltă.

Efectele invaziei de informații apar cel mai vizibil la nivelul relațional. Societatea informațională este o societate relațională complexă care face din relație un element fundamental. Nici un individ și nici un grup natural, cum ar fi familia, nu mai poate fi definit independent de relația cu ceilalți indivizi sau cu celelalte grupuri. Nimeni nu se mai poate recunoaște decât privind în ochii celorlalți. A comunica cu tine înseamnă a comunica cu ceilalți. O asemenea societate relațională consideră subiectul drept contractant și negociator al unei relații de schimb. Aceasta postulează însă o nouă mentalitate care se observă cel mai bine la nivelul raporturilor între generații existente în familie. Tinerii nu mai învață să gindească și să acționeze prin scheme fixe preluate prin intermediul socializării, ci prin relații. De aici caracterul instabil și aleator al așteptărilor de rol, de aici instabilitatea și precaritatea comportamentului învățat. Radicalizarea acestor consecințe face ca familia (la fel ca și societatea) să nu mai fie constituită din indivizi, ci din comunicații, care au un caracter relațional, pur funcțional, impregnat de contingență și superficialitate. Grupul familial devine astfel un subsistem specializat al societății, cu funcții esențiale de comunicare, regizate de un cod particular nesupus, ca altădată, unor norme preconstituite. Această nouă „spontaneitate” nu este altceva decât superficialitate și precaritate.

Sensul unei schimbări radicale de civilizație se manifestă la toate nivelurile informaționale. Sloganul „căminul familial este acolo unde există computerul” („Home is where the computer is”) devine tot mai mult un simbol al înlocuirii relațiilor familiale bazate pe dragoste și afecțiune, cu legături pure de informație, simbolizate de ordinator. Chiar dacă ordinatorul n-a pătruns decât în menajele familiale ale țărilor cele mai dezvoltate economic, pericolele sale potențiale trebuie semnalate.

Sub toate formele sale (robot sau automat domestic, telematică la domiciliu, ansamblu de circuite integrate etc.), ordinatorul invadează timpul și spațiul familial. Durata timpului petrecut în comun, spațiul de viață al căminului, obiceiurile de viață ale membrilor familiei se schimbă radical, pentru a putea concilia capacitățile polyvalente ale ordinatorului. Într-un univers informatizat, proiectele de viață nu mai sînt împărtășite în comun de către membrii familiei. Ele tind să se individualizeze, viața culturală familială riscă dezagregarea, apărînd noi valori și noi modele de raporturi familiale. Dialogul devine tot mai dificil și mai dezamăgitor, conversația tot mai stereotipă și mai săracă în sentimente, iar sociabilitatea slăbește. Noua cunoaștere informatizată care intră în familie se manifestă ca un tip de „marfă”, comercializată în scop de profit și utilizată (în societatea capitalistă) ca instrument de manipulare și control social.

Pe de o parte, familia devine tot mai permeabilă la formele de comunicare ce-o invadează, pe de altă parte se închide într-o comunicare cu caracter tot mai privat, mai subiectiv și mai narcisist. Membrii familiei pot folosi noile instrumente de comunicare pentru a accede la relații de comunicație din ce în ce mai intense, cu surse multiple de informații și cu interlocutori cit mai diferiți. Comunicările cu cei apropiați devin însă tot mai superficiale și mai dificile. Această ambivalență este patologică deoarece duce la un autism pronunțat al membrilor familiei, la izolarea față de cei cu care conviețuiesc.

În mod firesc, procesul de „universalizare” facilitat de informatizare poate genera noi valori și noi modele de viață familială. Dar aceasta nu înseamnă nimic altă vreme cit membrii familiei nu-și pot baza sensul comunicațiilor pe vecinătate, pe recunoașterea unor legături particulare, pe empatia cu cei apropiați.

De aceea, noua universalitate generată de revoluția informațională contemporană — conchid autorii lucrării — nu este altceva decât o iluzie, o enormă simulare, care facilitează un tip fals de solidaritate familială gîndită în termenii unui determinism tehnologic strict.

Avertizînd asupra pericolelor și angoaselor provocate de avalanșa informației într-o societate dezumanizată prin inflația comunicației, așa cum este cazul societății occidentale contemporane, lucrarea *Familia și comunicarea* are meritul de a sublinia principalele efecte negative ale unui mediu informațional în expansiune, care, supus rigorilor tehnocratiei ale

ideologiei manipulării, devine tot mai frecvent o expresie a rușinii solidarității colective. Chiar dacă unele efecte sînt dramatizate în mod excesiv, autorii lucrării reușesc să ofere o imagine sugestivă a modului în care, în loc să fie pusă în serviciul realizării umane, microelectronica devine un instrument îndreptat contra omului, înstrăinându-l de esența sa: ansamblul relațiilor cu ceilalți semenii ai săi.

Dr. Sorin M. Rădulescu

H. J. H. Nowotny, *The future of the family*, European Population Conference, Plenaries, 1987

Studiul lui Hans Joachim Hoffmann Nowotny*, prezentat în ședință plenară la Conferința europeană a populației care a avut loc la jumătatea anului 1987 în Finlanda, considerăm că a însemnat, una dintre cele mai sporitoare lecturi asupra unui subiect profetizat cu mai bine de 50 de ani în urmă și de atunci mereu disputat, — controversă în care argumentele s-au înmulțit și s-au rafinat din punct de vedere calitativ, constituindu-se într-un cîmp științific cu veleități de vedetă — criza familiei.

Tentația teoretizării unei crize în plus nu are nimic spectaculos pentru conștiința elaborată a acestui sfîrșit de secol, bîntuit de tot felul de crize, dar cînd miza o reprezintă una dintre cele mai vechi instituții sociale, atît de vechi încît poate fi considerată aproape trans-istorică și imuabilă, atunci îngrijorarea nu mai ține de modă ci de responsabilitatea asumată a destinului.

Ipotezele și concluziile partizane la care subscriu nume sonore cum ar fi: Davis Caplow (familia ca instituție a rămas în ciuda tuturor revoluțiilor sociale și a oricărei catastrofe sociale macroscopice); sau Westermarck, Sorokin, (care susțin că declinul familiei conduce inevitabil la disoluție), autonomizează momente din complexa și mediata procesualitate a realității sociale.

Depășind aceste poziții se poate spune că deși familia a rămas o instituție importantă, supraviețuind numeroaselor modificări structurale și culturale care au marcat, în special, societățile europene, ea a fost teatrul unei „revoluții silențioase”, alterînd permanent „relevanța ei individuală și colectivă, forma și structura internă, dimensiunea și funcțiile” (p. 114).

Deci, întrebarea care se pune și care nu poate primi decît un răspuns istoric este: asistăm la o simplă transformare a familiei, într-un proces de adaptare la solicitările macrosociale sau transformarea actuală este un indicator al instalării trend-ului către dispariție, sau mai concis spus: *familia, către schimbare sau disoluție?* Tatonarea unui răspuns presupune depășirea citorva echivoci semantice circumscrise unor termeni ca: „familie”, „schimbare”, „disoluție”.

Definiția familiei care are o largă audiență este cea pusă în circulație de Durkheim (în 1921) și care descrie grupul social format dintr-un bărbat și o femeie (legați prin căsătorie) și copilul/copiii lor. Aceasta este familia conjugală.

Cele mai multe discuții s-au purtat în jurul acestui *tip* de familie (familia de tip burghez, bazată pe căsătorie, predominant controlată de stat și dezvoltată ca tipul ideal al familiei europene) și chiar dacă istoria ei nu numără decît 200 de ani, ea se consideră a fi familia tradițională.

Dezvoltată cu precădere de-a lungul secolului trecut, familia nucleară atinge apogeul în primele două treimi ale secolului actual și chiar se poate vorbi de o „epocă de aur” în deceniile cinci și șase întrucît deține monopolul absolut ca „instituție legală și legitimă, reglînd relațiile între sexe și producerea bio-socială a societății” (p. 115).

Ce se întîmplă dacă eludăm condiția căsătoriei? Atunci apare o paletă de conotații care desemnează aranjamente de viață pe care le includem în generozitatea termenului de familie. Astfel, uniunile consensuale, cu sau fără copii, „one-parent family”, grupul format dintr-un adult și un copil care este în îngrijirea lui sau orice grup de rudenie, pot fi și sînt abordate generic ca familie. Se multiplică deci definițiile familiei și modelele familiale coexistente modelului conjugal dominant.

Precizarea acestor semantici este extrem de importantă cînd se discută schimbarea sau dispariția familiei. Concluziile vor fi diferite în funcție de definiția reținută.

Voi prezenta, în continuare, cîteva elemente din argumentația demografică și sociologică pe care autorul o desfășoară cu o pedantă nuanțare teoretică și o bogată relevanță a ins-

* H. J. H. Nowotny este directorul Institutului de Sociologie al Universității din Zürich.

trumentului statistic, nu înainte de a preciza două postulate fără de care comentarea mutațiilor la nivelul familiei devine simplă arguție:

1. tipul de familie problematic și problematizat în prezent, și al cărui contur devine nebulos în perspectiva unui viitor nu prea îndepărtat este cel definit ca tipul familiei nucleare (din punct de vedere statistic, pentru o anumită arie geografică, acest tip este semnificativ);

2. aria de investigație a fenomenului este dată de spațiul european. Fără ca acest lucru să sugereze o înclinație europocentristă, el este o consecință a similarităților care, fără a obnubi diferențe de nivele, timpi și caracteristici, de la o țară la alta, devin realități evidente.

Cum spuneam mai sus, discursul autorului se structurează pe două direcții majore: evidențele empirice necesare descrierii tendințelor socio-demografice și o perspectivă teoretică a relațiilor între palierele societal și familial.

Supozițiile privind viitorul familiei maritale sînt alimentate de o serie de indicatori ai schimbării, considerînd o anumită topică a sistemului de referință: nupțialitate, formarea familiei, fertilitate, destrămarea familiei și recăsătoririle. Indicatorii caracteristici fiecărei secvențe sînt considerați în serii cronologice de 21 ani, între 1965 și 1985, iar rezultatele analizei îndreptătesc opinia că familia se află într-o fază de tranziție. Astfel, ratele specifice de primumnupțialitate și indexul total de nupțialitate (indicator al comportamentului marital), dar mai ales, ratele celibatului pe vîrste (indicatorul care redă cu cea mai mare acuratețe schimbarea ratelor de nupțialitate), prezintă un declin sensibil, în cazul primilor doi indicatori și o creștere considerabilă a celui din urmă. Dacă mai adăugăm și faptul că proporția coabitării a crescut îngrijorător, atunci există temeiuri pentru a conchide că tipul de comportament marital „tradițional” este în plină restructurare. Între țările continentului european există diferențe considerabile. Există un grup de țări (Suedia, Danemarca, Finlanda, Norvegia), care poate fi considerat precursor (forerunner). El este urmat de alte țări, cum ar fi: Olanda, Germania Federală, Franța, Austria, Elveția, Țările din Europa răsăriteană (excepțind Germania Democrată și Ungaria) sînt mult mai atașate modelului nupțial tradițional dar există indicii că vor ceda trend-ului.

Această desfășurare a argumentelor statistice este folosită și atunci cînd sînt supuse interogației cîteva aspecte legate de formarea familiei: momentul contractării căsătorilor, relația dintre căsătorie și formarea familiei, momentul nașterii primului copil — debutul procesului de formare a familiei; în ce măsură coabitarea este sau nu echivalentă, din punct de vedere funcțional, cu căsătoria și familia în termenii funcției reproductive?

Declinul fertilității, ascendența divorțialității și lentoarea recăsătoririlor sînt convinșător ilustrate și servesc ca piese de rezistență în procesul de definire a statu-quo-ului familiei moderne. Chiar și cei mai tenace apărători ai imobilismului funciar al instituției familiei trebuie să admită că, cel puțin formal, țările Europei marcate de diferențe economice, politice, culturale etc., urmează, în ritmuri diferite, „forerunner-urile”, ierarhizîndu-se sub semnul aceluiași mutații. Deci, se grăbesc să adauge partizanii „noii ordini”, familia trece de la un tip de instituție „tare” (caracterizat printr-un set de valori și norme internalizate, puternic orientative și strict controlate social), la tipul „slab” de instituție (caracterizat printr-o normativitate elocrotică avînd drept corolar o creștere a autonomiei personale și a libertății de alegere individuală dar și o diminuare a orientărilor structurale și culturale). Dar schimbarea valorilor nu poate fi decît o consecință a mutațiilor structurale și culturale care au marcat istoria Europei în ultimele decenii. Cu această aserțiune, autorul deschide valențele (unele inedite) analizei sociologice a relațiilor dintre cei doi termeni considerați: familie și societate. Acum familia este considerată ca un sistem social (avînd o structură — sistemul pozițiilor unităților sociale — și o cultură — sistem de simboluri: valori, norme, instituții—), care intră într-o multitudinea de relații de structurare și destrucție cu alte sisteme sociale și cu sistemul social global.

Generalizările teoretice referitoare la prezentul și viitorul familiei, ca sistem social, nu pot face abstracție de regimul interdependențelor care guvernează existența sistemelor. Dacă familia este un subsistem al sistemului social global, atunci definirea schimbărilor în caracteristicile centrale (= modernizare) ale sistemului, constituie elemente de predicție ale comportamentului subsistemului. Exemplificarea acestei legități se realizează în limitele sociologiei lui Durkheim și Tönnies prin folosirea paradigmei structură/cultură. La Durkheim evoluția sistemului social global înseamnă a trece de la „solidaritatea mecanică” la cea „organică”, iar la Tönnies trecerea de la comunitate (Gemeinschaft) la societate (Gesellschaft). Această evoluție induce subsistemelor sociale o serie de modificări structurale și culturale. Gemeinschaftul prezintă un pattern social stabil, puțin diferențiat, schimbare lentă, interdependență, control puternic (alegerea partenerului era, în exclusivitate, o chestiune a comunității). Gesellschaft-ul (generalizînd — societățile moderne) se caracterizează prin următoarele trăsături structurale: schimbare, diferențiere, complexitate, mobilitate, dependențe funcționale, bună-

stare, care în plan cultural legitimează ideologia schimbării, orientarea spre scop, pluralismul valoric, ideologia realizării, individualism, ideologia democrației. Folosind abil cele două instrumente — paradigma structură/cultură și elemente din teoria lui Durkheim și Tönnies — Nowotny găsește o explicație pentru mutațiile produse la nivelul familiei. Modificările structurale și culturale ce caracterizează trecerea de la un tip de societate la altul, determină modificări la nivelul funcționării familiei și implicit ale rolului ei în societate. Analiza pertinentă a funcțiilor familiei în diacronie și deschiderea spre o sociologie a funcțiilor nucleului familial, așa cum le prezintă autorul, merită toată atenția.

Nowotny, după modelul lui Zimmerman, consideră că societatea și familia sînt puse în balanță. Cînd societatea globală își asumă un număr limitat de funcții, crește în importanță familia și invers. Societății contemporane, puternic centralizate și extrem de diferențiate, i-ar corespunde o familie redusă ca efectiv și limitată în finalitățile sale. Familia europeană a devenit „societății”, conchide autorul. Acesta este un mod de a spune că ea este într-un proces de dezintegrare, fără a preciza dacă sînt șanse de a scăpa „completei socializării”. Că viitorul va cunoaște un tip de familie al cărui membri trăiesc separat dar au sentimentul apartenenței la grup („apart together”), creînd un sistem social hibrid al relațiilor familiale, rămîne un construct teoretic fragil pe care doar timpul și travaliul științific susținut îl pot fortifica.

Deci, cum va arăta familia viitorului? Răspunsul la această întrebare este prematur. Ceea ce se poate spune este că asistăm la o tranziție a unui tip de familie (familia nucleară tradițională) la un alt tip de familie. Iar dacă dispariția acestui tip de familie avînd un model ierarhic, asimetric, ritualizat, deci o caricatură a ceea ce caută tinerii din zilele noastre, va face loc unui tip în care „afectivitatea și libertatea să fie în rezonanță, unde nici unul nu-l posedă” pe celălalt, unde se poate comunica, unde conflictele nu sînt escamotate, unde rolurile sînt simetrice¹, atunci nu este indecentă o doză de optimism care să ne ghideze opțiunea pentru un viitor dezirabil.

Smaranda Mezel

¹ „Autrement”, nr. 3, 1975, p. 3.